

POSHSHO XO‘JANING “MIFTOX UL-ADL” ASARIDA ADOLATNING IJTIMOIIY-HUQUQIIY MEZON SIFATIDA YORITILISHI

Qarluq Ehsan

Annotatsiya: Poshsho Xo‘janing “Miftox ul-adl” asari o‘z davrida adolat, huquq va jamiyat masalalarini ijtimoiy-huquqiy nuqtayi nazardan ko‘rib chiqqan asarlardan biri sifatida o‘ziga xos ahamiyatga ega. Ushbu asarda adolatning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, davlat va shaxs orasidagi munosabatlar, hukmdorning vazifalari, ahloqiy tamoyillar va huquqiy qadriyatlar keng yoritiladi. Asar muallifi adolatni nafaqat axloqiy qadriyat, balki jamiyatda barqarorlik, tinchlik va taraqqiyotni ta’minlaydigan asosiy mezon sifatida qaraydi. Uning fikricha, har bir jamiyatning mustahkamligi va farovonligi, avvalo, adolatning jamiyat hayotining barcha jabhalarida to‘laonli namoyon bo‘lishi bilan uzviy bog‘liq.

Kalit so‘zlar: adolat, ijtimoiy-huquqiy mezon, Poshsho Xo‘ja, davlat boshqaruvi, huquq, axloqiy qadriyat, qonun ustuvorligi, jamiyat taraqqiyoti, hukmdor mas’uliyati, ijtimoiy tenglik.

Poshsho Xo‘ja adolatni bir necha qatlamlarda yoritadi. Birinchi qatlamda, u adolatni shaxslar o‘rtasidagi munosabatlarda bosh mezon deb ko‘radi. Insoniyat jamiyatida har bir a’zo o‘z huquqlari va majburiyatlarini bilib, ularni adolatli tarzda bajarsa, jamiyatda nizo, zulm va adolatsizlikning oldi olinadi. Muallif kishilarning o‘zaro muomalasida halollik, sadoqat va mehr-oqibatga asoslanishni, fuqaro haq-huquqlarini hurmat qilish va himoya qilish zarurligini ta’kidlaydi. Adolatning ikkinchi qatlamida esa, muallif davlat boshqaruv tizimini tahlil qiladi va hukmdorlarning asosiy vazifasi — adolatni qaror toptirishdan iborat ekaniga urg‘u beradi. Hukmdorning har bir qarori, harakati, siyosiy va iqtisodiy faoliyati adolat tamoyillariga tayangan taqdirda, butun mamlakatda farovonlik va baraka bo‘lishi muqarrar deb hisoblaydi. Asarda davlat boshqaruvida adolat mezonlari aniq va ravshan ko‘rsatiladi. Bunda hukmdorlar va mansabdor shaxslarning halolligi, xalq oldidagi mas’uliyati, qonun ustuvorligi, sud ishlarining shaffofligi hamda barcha ijtimoiy guruhlar uchun tenglik muhim jihatlar sifatida ajratib ko‘rsatiladi. “Miftox ul-adl” asarida davlat va xalq o‘rtasidagi ishonch, totuvlik va hamkorlik asosi adolatning har tomonlama qaror topishida ekanligini alohida ta’kidlaydi. Jamiyatdagi kuchlilar va zaiflarni, boylar va kambag‘allarni, mansabdorlar va oddiy fuqarolarni bir darajada adolatli qonunlar himoya qilishi kerakligi ilgari suriladi. Agar hukmdor yoki davlat arbobi adolatdan chekinib, insonlar orasida nohaqlikka yo‘l qo‘ysa, bu jamiyat uchun fojia, inqiroz va taraqqiyotdan ortga chekinish sababchisi bo‘lishi mumkin [1].

“Miftoʻx ul-adl” asarida adolat nafaqat joriy etilishi lozim boʻlgan ijtimoiy-huquqiy mezon, balki yuksak axloqiy qadriyat sifatida ham talqin etiladi. Poshsho Xoʻja adolat prinsiplarining jamiyatdagi ahamiyatini bir qancha misollar, hikmatlar va tarixiy voqealar orqali ochib beradi. U doimo adolat va qonuniylikning ustuvor boʻlishi barcha ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni bartaraf etishda hal qiluvchi omil ekanini koʻrsatadi. Yozuvchi har bir inson yuragida adolat tuygʻusi mustahkam boʻlsa, atrofidaqilar bilan toʻgʻri, sadoqatli va mehribon muomala qilsa, oʻz vazifasini vijdonan ado etsa, nafaqat oʻz hayoti, balki butun jamiyat hayoti ham ziynat topishini aytadi. Asarda shuningdek, adolatning bosh omili sifatida bilim, maʼrifat va ong yetakchi kuch sifatida koʻrsatiladi. Adolat va ilmsizlik bir-biriga qarama-qarshi tushunchalar sifatida keltiriladi. Bilingan, maʼrifat egallagan xalq qiyinchiliklarni yengib oʻtish va adolatli jamiyatni barpo etishda faol ishtirok etadi. Oʻz navbatida, hukmdorlar ham doimo ilm-fan, bilim va donolikdan foydalanib boshqaruvning muhim yechimlarini topishlari, ijtimoiy adolatni qayta-qayta taʼminlab turishlari lozimligi taʼkidlanadi. Asarda oʻz zamonasiga xos muammolar ham yoritib berilgan boʻlib, adolat prinsiplarining hayotga tatbiqi haqida keng fikr yuritiladi. Jamiyat taraqqiyotida adolatga asoslangan ijtimoiy munosabatlarning oʻrni alohida ahamiyat kasb etadi. “Miftoʻx ul-adl” asarida ijtimoiy tenglik, erk, vijdon erkinligi, soʻz va fikr erkinligi kabi qadriyatlar ham adolat prinsipining tarkibiy qismlari sifatida koʻrsatilgan. Poshsho Xoʻja har bir insonning huquqlari va erkinliklari uygʻun holda rivojlanishi, ulardan hech kim ranjiymasdan va adolatsiz toʻsiqlarsiz foydalanishi tarafdori hisoblanadi. Bu jarayonda davlat institutlari va hokimiyat tizimining adolatga asoslangan faoliyati muhim oʻrin tutadi. Muallif jamiyat rivojida davlat va fuqarolar oʻrtasidagi ishonch va birlikni mustahkamlashda adolatning ustuvorligini bardavom taʼkidlaydi [2].

Adolat tushunchasining huquqiy mezon sifatida talqin qilinishi asardagi asosiy ilgʻor gʻoyalardan biridir. Huquqning asosiy maqsadi ham — jamiyatda tartib, baraka, totuvlik va taraqqiyotni qaror toptirishdir. Bu maqsadga erishishda esa, eng asosiy vosita adolat boʻladi. Agar qonunlar adolatli yozilib, adolatli ravishda aoshirilsa, fuqaro yuragida davlatga, jamiyatga va huquqiy tizimga boʻlgan ishonch mustahkamlanadi. Buning natijasida huquqqa itoat qilish, tartibga rioya etish va ijtimoiy baraka mustahkam asosga tayanadi. Lekin qonunlar nomigagina boʻlsa, ular adolat prinsiplariga zid boʻlsa, jamiyatda korrupsiya, zulm va nizo kuchayadi. Shu sababdan “Miftoʻx ul-adl” asarida adolat asosli qonunchilik faoliyatining ham poydevori sifatida talqin etiladi. Asar faqatgina adolatni mavhum maʼnaviy tushuncha deb emas, balki harakat mezoni sifatida, amaliyotda aks etuvchi mafkura sifatida koʻradi. Adolatning ijrosi uchun esa kuchli ijtimoiy nazorat, mustahkam institutlar, vijdonli va maʼrifatli rahbarlar kerak boʻladi. Aynan shu talablar bajarilgandagina jamiyatda adolat mustahkam oʻrnashadi. Poshsho Xoʻja hukmdor va mansabdorlarni

adolatli, mehribon, halol bo‘lishga chaqirar ekan, ularning xalq oldidagi mas’uliyatini, eng muhim tamoyil sifatida doimo namoyon etadi. Zotda, u inson baxtining kaliti adolat ekanini, butun dunyoda tinchlik va baraka o‘rnatishda, inson orzu-umidlarini ro‘yobga chiqarishda faqat adolatga tayanish zarurligini isbotlab beradi [3].

Jamiyat taraqqiyotida adolatga suyanish ijtimoiy uyg‘unlik, siyosiy baraka va iqtisodiy farovonlik garovi sifatida ko‘riladi. Adolatning qaror topgan jamiyatida davlat va fuqaro orasida kelishmovchilik, nizo va janjallarga o‘rin qolmaydi. Aksincha, nohaqlik hukm surgan joyda doimo nizo, adovat, zulm va beqarorlik ustun bo‘ladi. “Miftox ul-adl” asarining har bir bobida adolatdan chekinishning noxush oqibatlari, bezovtaliklar va muammolar, jamiyat barpo etilishida adolatga tayangan hukmdorlar va rahbarlarning buyuk ishlari yorqin misol va tarixiy faktlar asosida asoslanadi. Asar o‘zining til jihatidan ham yengil va mufassal bayoni, so‘z boyligi va o‘ziga xos obrazlari bilan ajralib turadi. Unda jamiyat a‘zolarining tarbiyasi, shaxs ahloqi, davlat siyosati, xalq saodati masalalari bir-biriga bog‘liq holda tahlil qilinadi. Poshsho Xo‘ja adolatning eng yuksak shakli deb, xalq manfaatlariga xizmat qilishni, kambag‘al va nochorlarga yordam berishni, kuchlilarni yumshoqlik va bag‘rikenglikka, zaiflarni esa bilim va ustuvor huquqlardan foydalanishga undashni ko‘rsatadi. Bir so‘z bilan aytganda, u hayotning har sohasi — siyosat, iqtisod, madaniyat, axloq, oila va jamiyat hayotining barcha bo‘g‘inlarini adolat mezonida ko‘radi [4].

Ushbu asar bugungi kun uchun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Undagi ijtimoiy-huquqiy g‘oyalarning ahamiyati hozirgi davrda, taraqqiyot sari intilayotgan har bir jamiyat uchun dolzarb hisoblanadi. Poshsho Xo‘ja hayotiy va ijtimoiy muammolarning tub mohiyatini chuqur anglagan holda, o‘z asarida adolatga asoslangan boshqaruv, huquqiy tizim, jamiyat va shaxs munosabatlari mexanizmini mukammal ifodalagan. Bu esa “Miftox ul-adl” asarini nafaqat o‘z davri uchun, balki hozirgi va kelajak avlodlar uchun ham muhim ahamiyatga molik asar qilib ko‘rsatadi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Poshsho Xo‘janing “Miftox ul-adl” asari adolatni ijtimoiy-huquqiy mezon sifatida talqin etishda o‘ziga xos badiiy va nazariy yondashuvni namoyon qiladi. Muallif adolatni har bir ijtimoiy institut faoliyatida, har bir inson yuragida va har bir davlat siyosatida ustuvor o‘rin egallashini istaydi. Asar adolat tamoyillariga tayanmagan jamiyat hayotining har sohasida inqiroz, beqarorlik va notinchlik tug‘ilishini chuqur ifodalaydi. Barchamiz uchun ushbu asardagi adolatga doir hikmat va g‘oyalar nafaqat tarixiy ibrat, balki hozirgi zamon uchun ham bebaho hayotiy dasturilamal bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois, “Miftox ul-adl” – adolatning ijtimoiy-huquqiy mezon sifatida yoritilgan, chuqur falsafiy mazmunga va yuksak badiiy qiymatga ega bo‘lgan asar sifatida e’tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanxoja Nisoriy, Muzakkiri ahhob, T., 1983.
2. Miftoh ul-adl va Gulzordan, T., 1962.

3. Hamidjon Xomidiy; Mahmud Hasaniy. Mashriqzamin hikmat bo‘stoni. Toshkent: Sharq nashriyot matbaa konserni, 1997-yil — 251-bet. ISBN 978-9943-00-130-5.
4. Ahmad Muhammad. Sharq haqni topdi..., (Sharq donishmandlari va allomalarining sara hikmatlari), Toshkent: Sharq nashriyoti, 2006 — 124-bet.
5. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-sheriyati/o-zbek-mumtoz-adabiyoti/poshshoxoja-1480-1547>

